

DRIE BROERS

Drie Broers

Een tijdsbeeld

Bernard Goovaerts

© 2019 B. Goovaerts / Uitgeverij U2pi

Titel: Drie broers

Auteur: Bernard Goovaerts

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag, www.uitgeveriju2pi.nl

Druk: Jouwboekdrukkerij.nl

ISBN: 978-90-8759-851-8

NUR: 689

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoud

1	Het einde van een tijdperk	7
2	Armoede	15
3	Een nieuw bestaan	25
4	De dreiging begint	37
5	De oorlog breekt uit	61
6	Hans	71
7	Heinz	83
8	Frits	99
9	Terugkeer	119
	Wat gebeurde er daarna met de hoofdrolspelers?	129
	Stamboomgegevens	133
	Bronnen	135
	Dankwoord	139

Het einde van een tijdperk

Als klein kind bezocht ik hooguit een paar keer per jaar mijn opa Frits en oma Anneke in hun serviceflat te Wolvega. Met ons vijf personen tellend gezin streken we dan neer in het te kleine en te warme appartement, dat nauwelijks meer was dan een woonkamer, waarin we dan gedurende zo'n bezoek op de bank en op stoelen rond een tafel zaten. De wanden hingen vol met schilderijen, voornamelijk portretten van mensen die ik niet kende. Het meubilair had een chique en een beetje antieke uitstraling. Ik was me er geen enkel moment van bewust dat al deze voorwerpen, waardoor ik mij toen omringd zag, een indrukwekkende geschiedenis hadden.

Bij binnenkomst in het halletje van de woning zag ik altijd een zwart reliëf van gips aan de muur hangen. Het stelde het hoofd van een man *en profil* voor. De man leek van middelbare leeftijd, had golvend haar en een snor en onder zijn gezicht zat een grote, weelderige strik. Op zekere dag vroeg ik mij opeens af wie dat nou eigenlijk was, die serieus kijkende man. Mijn opa antwoordde, dat het zijn vader was. Met de logica van een klein kind kon ik dit niet begrijpen, want mijn opa was een oude man en de man van het reliëf zag er veel jonger uit dan hij. Hoe kon deze jongere man dan zijn vader zijn? Nadat ik mijn onbegrip over deze kwestie kenbaar had gemaakt, verklaarde mijn opa, dat zijn vader op jonge leeftijd was overleden en er dientengevolge nooit ouder uit heeft gezien dan afgebeeld op dat reliëf.

Behalve het inmiddels opgeloste mysterie van de man op het reliëf was er nog iets merkwaardigs. Bij mijn opa hoorde uiteraard mijn oma, maar in de flat stond ook een foto van een andere vrouw, die door mijn vader vreemd genoeg werd betiteld als zijn moeder. Mijn oma Anneke bleek dus niet mijn echte oma. Mijn echte oma was namelijk twee jaar voor

mijn geboorte reeds overleden. Op een gegeven moment kwam ik er ook achter dat mijn echte oma een Duitse was.

Toen ik de kleuterleeftijd had, was het onder mijn vrienden gebruikelijk om Duitsers “moffen” te noemen en er uitsluitend negatief over te spreken. Dat zou allemaal met de oorlog te maken hebben, maar hoe dat precies zat wisten die vrienden ook niet. Duitsers waren gewoon per definitie slecht. Het zat me niet lekker, dat mijn familie deels Duits bleek te zijn, temeer omdat bij het onder jongetjes gebruikelijke spelletje “oorlogje spelen” de vijand altijd Duitsland was en dat die Duitse soldaten altijd dood moesten.

Er was een link met Duitsland, maar hoe zat dat precies?

De man van het reliëf blijkt de sleutel te zijn tot alles wat er is gebeurd.

Het reliëf uit het halletje van mijn grootouders is een afgietsel van een bronzen reliëf dat de grafsteen van mijn overgrootvader tot op de dag van vandaag siert op de begraafplaats aan de Tongerseweg te Maastricht. Deze overgrootvader, Henri Goovaerts, was in zijn tijd een veelgevraagd portretschilder, die behalve in Maastricht ook over de grens werkte, onder andere in Aachen en Essen. Tijdens deze werkzaamheden in Duitsland, net over de grens, leerde hij mijn overgrootmoeder kennen en daarmee kwam er een Duitse tak aan mijn stamboom.

Het reliëf van de Maastrichtse portretschilder Henri Goovaerts (1865–1912), dat in het balletje bij mijn opa Frits hing. Het bronzen origineel werd gemaakt door de Maastrichtse kunstenaar Gérard Hack. (Foto: familiearchieff)

Henri Goovaerts was een reislustig type. Volgens verhalen, die ik helaas nooit bevestigd heb gekregen, zitten er in enkele generaties vóór Henri zigeuners in de familie. Eén verhaal binnen de familie maakt melding van een Roemeense zigeunertak, ergens in de 18de eeuw. Een ander verhaal is specifieker. Ergens in diezelfde 18de eeuw, toen de familie Goovaerts nog in de streek rond Mechelen in België woonde, zou een voorvader, die landbouwer was, een groep zigeuners op zijn land hebben laten bivakkeren. Eén van zijn zoons zou een relatie hebben gekregen met één van de zigeunermeisjes en uit die relatie zouden kinderen voortgekomen zijn. In mijn eigen stamboomonderzoek ben ik echter nooit op een dergelijk verband gestuit. Dit overigens in tegenstelling tot Henri's zus Jenny, die beweerde onomstotelijk bewijs te hebben voor zigeuner voorouders. Hoe het ook zij, deze verhalen zouden de reisdrang van diverse familieleden verklaren.

Bij Henri had het reizen echter ook duidelijk aanwijsbare oorzaken. Na het winnen van de prestigieuze Prix de Rome in 1890 kreeg hij een beurs om een studiereis te maken naar Italië en Spanje. In deze periode ontmoette hij de schilder Josef Israëls toen deze een bezoek bracht aan het Prado in Madrid. Israëls schrijft over deze ontmoeting in zijn boek *Spanje, een reisverhaal* (1899):

“De volgende morgen was ons verlangen naar het Museo del Prado weer ontwaakt. Wij wilden nu ook de andere meesterwerken beschouwen; het Prado is wonderlijk aan schoone zaken. In 't begin der lange zaal gekomen, al sprekende over de verdiensten van den forschen Ribera, kwam een jongmensch met palet en penseelen gewapend van eene hooge stelling op ons af, waarop hij bezig was eene der schilderijen te kopieeren. “Ik hoop dat u het mij niet kwalijk neemt, maar ik kon het daarboven niet uithouden toen ik u Hollandsch hoorde spreken. Mag ik mij aan u voorstellen; ik had reeds gehoord dat u Spanje zou bezoeken en ik verheug mij, dat ik u hier van eenigen dienst kan zijn.” Het was de heer Govaerts [sic], een talentvol jong kunstenaar, die den prijs gewonnen had op onze schilder-akademie

te Amsterdam, en nu op kosten van het gouvernement studiereizen door Italië en Spanje maakte.

Ik kon niet laten mij te herinneren hoe vurig ook ik in mijn jeugd gewenscht had, zulk een prijs te erlangen, hoe ik de zaligheid benijdde van eenige mijner fransche vrienden, die jong, krachtig, vol hoop en moed, zonder eenige zorg voor hun onderhoud in eene villa te Rome in dat heerlijke zonnige Italië vijf jaren mochten doorbrengen; toch stond ik nu hier door het lot begunstigd, al was het dan ook zonder academieprijs.”

Na ruim drie avontuurlijke jaren, waarin het soms lange tijd onduidelijk was waar hij precies verbleef en of hij zich nog wel aan zijn studie wijdde, keerde Henri terug naar zijn geboortestad Maastricht. Hier richtte hij een atelier in. Naar aanleiding van het winnen van de Prix de Rome en de goede naam, die hij in Limburg had, stroomden weldra de opdrachten uit binnen- en buitenland binnen. De ligging van Maastricht in de buurt van de grens met Duitsland maakte dat hij regelmatig in Duitsland werkte en verbleef. Tijdens een verblijf in Essen ontmoette hij in 1896 zijn toekomstige vrouw Lily Meyer, een Pruisische, die op dat moment gouvernante was bij de welgestelde familie Von Waldthausen, een familie voor wie Henri in opdracht portretten maakte. Op dit moment komt dan een Duitse tak in Henri's familie, die daarvóór vooral Belgisch en Limburgs was.

De twee trouwden in 1898 en op 5 januari 1900 werd hun eerste kind, Hans, geboren in Düsseldorf. Op 4 september 1902 volgde het tweede kind, Heinz, ook geboren in Düsseldorf.

Op 25 juni 1908 volgde een derde zoon, Frits. Hij werd in Sint Pieter, Maastricht geboren.

Over Henri valt genoeg te schrijven, maar dit verhaal gaat over wat zijn drie zoons is overkomen en dat verhaal begint met Henri's dood. Hij overleed op 23 augustus 1912, slechts 46 jaar oud. Mijn opa Frits was toen vier jaar oud, maar kon zich deze gebeurtenis nog goed herinneren. De avond tevoren was er geen enkel signaal dat een tragische gebeurtenis aanstaande was. Het gezin had aan een tafel in de huiskamer een

tekenspelletje gespeeld, waarbij de eerste deelnemer bovenaan een leeg vel papier een smalle tekening maakt en vervolgens de smalle strook naar achteren vouwt. Voor de volgende deelnemer zijn slechts een paar korte lijntjes zichtbaar en daar moet hij dan een tekening mee zien te maken. Als deze weer klaar is, vouwt ook hij het papier weer om, zodat slechts enkele lijntjes zichtbaar zijn voor de volgende deelnemer. En zo door, totdat het vel papier door allen vol getekend is. Als men na de laatste deelnemer dan het papier weer helemaal uitvouwt wordt een wonderlijk, verrassend resultaat zichtbaar, dat niet zelden lachwekkend is. Helaas is deze tekening tot nu toe nooit teruggevonden. In die gezellige sfeer eindigde de dag, die Henri's laatste bleek te zijn.

In de ochtend van de volgende dag, de 23ste augustus 1912, hoorden mijn opa Frits en zijn moeder Lily een doffe dreun in de badkamer. Het was Henri, die na het opstaan voor de wastafel onwel was geworden en daarbij op de grond gevallen was. Frits vertelde mij ooit dat het hem toen verbaasde dat de inwonende dienstmeid, "onze Marie", in haar eentje Henri naar zijn bed sleepte en hem daar neerlegde. Henri's vrouw Lily heeft toen tegen haar zoon Frits gezegd:

"Ja, liebes Kind, da können wir nichts machen..."

Frits heeft mij ook meermaals verteld dat hij, hoewel hij toen nog maar vier jaar oud was, altijd nog helder voor zich zag hoe zijn vader hem vlak voor het intreden van de dood heeft aangekeken. Aan een buitengewoon productief leven was plotseling een einde gekomen en de schok was bij iedereen groot.

Men wist dat Henri steeds meer last had van een hartkwaal, waarvan de exacte kenmerken niet zijn overgeleverd, maar dat hij nu al heengegaan was kwam toch nog als een harde klap, niet in de laatste plaats voor de vrouw en drie zoons, die hij achterliet.

In diverse kranten verscheen een artikel met een verslag van de uitvaart en een korte necrologie. In dit door de weduwe uitgeknipt artikel (waarbij ze verzuimde op te schrijven uit welke krant ze het knipte) worden enkele details omtrent de uitvaart nader beschreven:

ST. PIETER. Onder buitengewone belangstelling had Maandag de teraardebestelling plaats van den zoo plotseling gestorven kunstschilder Henri Goovaerts.

Tal van kransen en bloemen waren door vrienden en vereerders gezonden, zoodat het atelier een bloementuin geleet, waartusschen het stoffelijk overschot van Goovaerts rustte.

Door den heer Paul Brouwers, voorzitter van den Limburgsche Kunstkring, werd Goovaerts in een treffende rede herdacht. Aanwezig waren de burgemeesters, de wethouders en de secretaris van Maastricht en St. Pieter.

In de parochiekerk werd door den heer pastoor de zielemis opgedragen bij welke plechtigheid de bekende zanger Joosten zijne medewerking door het zingen van het "Pie Jesu" verleende.

Na den lijkdienst had de begrafenis op het Kerkhof van Maastricht plaats, waar aan de geopende groeve nog werd gesproken door den heer W. Feij.

Henri Goovaerts en Lily Goovaerts-Meyer met zoons Hans (l) en Heinz (r), vermoedelijk 1906/1907. Frits was hier nog niet geboren. Er bestaan geen foto's van Frits met zijn vader. (Foto: familiearchief)

Het atelier van Henri Goovaerts, zoals hij het bij zijn dood op 23 augustus 1912 achterliet. (Foto: familiearchief)

Armoede

Lily was plotseling weduwe en stond er nu alleen voor. Ze had dan weliswaar altijd al de zorg voor haar zoons Hans, Heinz en Frits, maar nu waren er geen financiële middelen meer. Het is niet meer te achterhalen hoe zij precies achterbleven. Binnen de familie wordt wel gezegd, dat ze financieel werden bijgestaan door rijke personen, die eerder door Henri waren geportretteerd in Maastricht. Wellicht kreeg Lily geld van haar eigen familie in Duitsland.

Twee jaar na Henri's overlijden brak de Eerste Wereldoorlog uit. Daarover sprak mijn opa nooit, mogelijk omdat hij pas zes jaar oud was toen die oorlog begon en waarschijnlijk ook omdat Nederland neutraal bleef in dit conflict en er dus weinig te vertellen viel. Toch heeft het gezin weldegelijk wat gemerkt van deze eerste officiële wereldoorlog, want in het fotoarchief zit een gezinsfoto waarop lichtelijk vermagerde familieleden afgebeeld staan, op dat moment wonende in Sint Pieter. Eronder is in het handschrift van overgrootmoeder Lily te lezen: *“Die ausgehungerte Familie im Weltkrieg“*.

V.l.n.r. Hans, Heinz, Lily en Frits. (Foto: familiearchief)

Het valt buiten het bestek van dit boek uitgebreid in te gaan op het ontstaan en verloop van de Eerste Wereldoorlog, maar het is wel relevant te weten wat Maastricht dan precies meekreeg van dit conflict. Aangezien de grens tussen Duitsland en Frankrijk door de Fransen te zeer was versterkt,

ontstond het plan bij de Duitsers om via Limburg en België een toegang tot Frankrijk te creëren. Omdat België daar niet aan mee wilde werken, trokken de Duitsers op 4 augustus 1914 met geweld bij Visé (Wezet) België binnen. De troepenmacht bestond uit 30.000 man. De Belgen lieten dit echter niet zomaar gebeuren. Het Belgische leger blies de bruggen over de Maas op. De bewoners van het ten Zuiden van Maastricht gelegen Sint Pieter waren op verschillende manieren getuige van deze gevechten.

Het nieuws van den dag: kleine courant van 5 augustus 1914 meldt het volgende:

MAASTRICHT, 5 augustus, 's morgens 10 uur.

(Van onzen correspondent). Het gevecht op de Belgische grens duurt voort. Het gebulder der kanonnen is duidelijk te hooren. Van de torens ziet men het vuur. Vanmorgen kruisten vliegmachines en een bestuurbare luchtballon boven Maastricht.

Massa's gezadelde Duitse paarden kwamen hedennacht de stad binnenstormen en werden opgevangen. Een troep van 5000 vluchtende Duitschers is hier doorgetrokken, van eten voorzien en vanmorgen om vier uur per trein naar Aken gezonden.

De ambulance in Eijsden ligt vol. Volgens gerucht schijnen de Duitschers die bezig zijn een nieuwe brug over de Maas te slaan, bij Visé als ratten doodgeschoten te worden. Zoojuist verneem ik, dat 500 Duitschers de Maas over zijn bij Visé. Drie gewonde Duitschers liggen op Calvariënberg.

Vanaf dat moment kreeg onder andere Maastricht te maken met vluchtelingen en Belgische soldaten, die de stad doorkruisten. Dit was voor Duitsland een ongewenste situatie, omdat er onder de vluchtelingen ook mannen waren, die zich graag wilden aansluiten bij de geallieerden om tegen de Duitsers te vechten, die een deel van België bezet hielden. Ook was er sprake van wapensmokkel door vluchtelingen. Daarom besloot de Duitse regering om vanuit Vaals tot Maastricht en verder naar het noorden

langs de grenzen van Limburg, Noord-Brabant tot aan de Noordzeekust in Zeeuws-Vlaanderen een bijna vier meter hoge grensversperring aan te brengen. Door deze versperring liep een stroomdraad waar 2000 volt op stond, waardoor de begrenzing de naam *Dodendraad* of *Dodenhek* kreeg. De aanleg hiervan vond voornamelijk in de maanden april tot en met augustus 1915 plaats.

Nederland werd door deze begrenzing afgesloten van de gebieden waar het oorlog was en zodoende bewaakte de Dodendraad feitelijk de neutraliteit van Nederland. Maar het hekwerk had ook een groot nadeel: door de belemmerde doorgang naar Nederland ontstond een grote voedselschaarste. Vanaf het einde van 1915 werd gebruik gemaakt van een distributiebonnensysteem voor levensmiddelen. Dat is dan ook de reden, dat het gezin Goovaerts er op de eerder genoemde foto als een "*ausgehungerte Familie*" uitzag.

Voor mijn overgrootmoeder was dit allemaal een grote en pijnlijke verandering ten opzichte van het luxe en onbezorgde leven dat ze leidde toen haar man Henri nog in leven was. Voordat ze hem leerde kennen was ze gouvernante bij twee verschillende baronnen waaronder een nazaat van de beroemde Baron von Münchhausen. Een gouvernante dient niet verward te worden met een kinderjuffrouw, die louter de zorg voor kleine kinderen op zich neemt. Een gouvernante geeft privéles aan kinderen van welgestelde ouders. Waar de privéles van mijn overgrootmoeder precies uit bestond is helaas niet meer te achterhalen. Ze sprak vloeiend Duits, Frans en Nederlands, dus mogelijk betrof het les in één van deze talen. Verder was ze zeer goed op de hoogte van etiquette en leerde daarom mogelijk de welgestelde kinderen ook normen en waarden aan.

Ze werkte volgens een getuigschrift van midden oktober 1889 tot 22 februari 1891 bij de Baron von Münchhausen en volgens een ander getuigschrift van augustus 1891 tot september 1895 in het huis Finck von Finckenstein.

Familien Lily Meyer
ist von Wille Lehder
1889 bis 22ten Februar
1891 in meinem
Leise verstorben. Die
Pflanzung von Linden
und Sub sich dahin
in Leise nicht
bis zum Ende mit
großer Arbeit
wichtig ist und

Leiseverstorben!
Wir sind in unserer
Pflanzung von Linden
seitigen Handhabung
so weit es mit uns
war, wir ist von
Leiseverstorben.

Leiseverstorben v. Münchhausen
Schmeddehof gab: v. Lehder
d. 12. 2. 91.

Getuigschrift voor de werkzaamheden van Lily Goovaerts-Meyer bij Baron von Münchhausen. (Foto: familiearchief)